© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

OLIY TA'LIM TALABALARIDA EPISTEMIK AGENTLIK TUSHUNCHASINING PEDAGOGIK MAZMUNI VA NAZARIY ASOSLARI

Nabiyeva Aziza Komil qizi
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Pedagogika kafedrasi stajor-o'qituvchisi
gmail: azizanabiyeva0727@gmail.com
tel: (93) 860-27-07
Orcid: 0009-0005-0656-5605

Annotatsiya: Ushbu tezisda oliy ta'lim talabalarining epistemik agentligini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda epistemik agentlik tushunchasining mazmun-mohiyati, uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati hamda xorij olimlarining epistemik agentlikni rivojlantirish ustida olib borgan tadqiqot natijalari va imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Epistemik agentlik, sun'iy intellekt, baholash mezonlari, fikr-mulohaza, bilim.

Annotation: This thesis analyzes the possibilities for developing the epistemic agency of higher education students. The study highlights the content and essence of the concept of epistemic agency, its significance in the educational process, as well as the results and opportunities identified in the research conducted by foreign scholars on the development of epistemic agency.

Key words: Epistemic agency, artificial intelligence, assessment criteria, feedback, and knowledge.

Аннотация: В данном тезисе проанализированы возможности развития эпистемической агентности студентов высших образовательных учреждений. В исследовании раскрываются содержание и сущность понятия эпистемической агентности, её значение в образовательном процессе, а также результаты исследований и возможности, выявленные зарубежными учёными в области развития эпистемической агентности.

Ключевые слова: Эпистемическая агентность, искусственный интеллект, критерии оценивания, обратная связь и знание.

Dunyo miqyosida ta'lim sohasida raqobat keskinlashib borayotgan hozirgi murakkab davrda mamlakatimizni ilm-fan yutuqlari, yuqori texnologiyalar asosida modernizatsiya qilish va yangilash muhim vazifaga aylanmoqda. Sun'iy intellektning ta'lim sohasiga kirib kelishi, raqamli va gibrid ta'lim ustida bajarilayotgan tadqiqotlar va epistemik agentlik yuzasidan amalga oshirilayotgan ishlar shular jumlasidandir.

Hozirda mamalakatimizda ham ta'lim sohasida tub islohotlar amalga oshirilib kelmoqda. Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish va yangi bosqichga ko'tarish bo'yicha bir qancha ulkan ishlar olib borildi. Harakatlar strategiyasi doirasida 50ta yangi oliy ta'lim muassasasi tashkil etildi. Oliy ta'lim bilan talabalarni qamrab olish darajasi 2024-2025-yil so'ngida 47,7 % deb ko'rsatildi.

Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot ishlar natijadorligini oshirish, yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ilm-fanning innavatsion tuzilmasini shakllantirish bo'yicha ham bir qator ishlar amalga oshirilishi belgilab qo'yildi.

© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish uzviy bog‘liqligini nazarda tutuvchi “Universitet 3.0” konsepsiyasini bosqichma-bosqich joriy etish,

Iqtidorli yoshlarni aniqlash, akademik litseylarga jalb qilish, oliy ta’lim muassasalariga saralab olish, chuqurlashtirilgan ta’lim dasturlari asosida o‘qitish, ularning fan olimpiadalaridagi ishtirokini kengaytirish, ilmiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishini oshirish, “ustoz-shogird” tizimi asosida tegishli sohada yuqori natijalarga erishgan malakali mutaxassislarga biriktirish, bu boradagi ma’lumotlar elektron bazasini yaratish[1] va boshqalar.

Rivojlanish jadallashib borayotgan davrda ta’lim sohasida epistemik agentlik tushunchasi kirib keldi va ta’lim borasida yangi tadqiqotlar olib borishga yo‘l ochdi. Bu tushunchaning mazmun mohiyati haqida so‘z yuritiladigan bo‘lsa, epistemik agentlik atamasining lug‘aviy ma’nosi epistemik yunoncha episteme “bilim”, “bilish”, ilm ma’nolarini anglatadi. Ya’ni bilim va bilish jarayoniga oid degan ma’nolarni bildiradi. Agentlik lotincha agens so‘zidan olingan bo‘lib, “harakat qiluvchi”, “faoliyat yurituvchi”, “amalga oshiruvchi subyekt” ma’nolarini beradi.

Umumiy olganda “epistemic agentlik” atamasining lug‘aviy ma’nosi “bilimni egallash, shakllantirish va undan foydalanishda faol harakat qiluvchi subyektlik” kabi ifodalanadi.

Ilmiy-pedagogik jihatdan epistemik agentlik – shaxsning bilimni mustaqil ravishda izlash, baholash, yaratish va undan foydalanish jarayonida faol subyekt sifatida ishtirok etish qobiliyatidir. Bunda o‘quvchi faqat tayyor bilimni qabul qilmaydi, balki o‘rganayotgan bilimini tahlil qiladi, savollar qo‘yadi, muammoni aniqlaydi, turli manbalar bilan taqqoslaydi, ma’lumotlarni ishonchliligini baholaydi, o‘z fikrini dalillar asosida shakllantiradi, xatolarni tahlil qiladi, bilimni qayta ko‘rib chiqadi, yangi bilim va yechim yaratadi.

O‘rganilgan bilimlarni baholash talabalarning bilim bilan munosabatida biz o‘ylaganimizdan ham muhimroq o‘rin tutadi. “Bilim jamiyati” deb ataluvchi sharoitda bilim ishlab chiqarish keskin kengaydi va raqamli texnologiyalar insonlarga juda katta hajmdagi bilimlardan tezkor foydalanish imkonini bermoqda. Bugungi bitiruvchilar esa sun’iy intellekt, yolg‘on axborot va bilimning qutblashuvi tobora kuchayib borayotgan “post-haqiqat dunyosi” sharoitida bilim bilan ishlashlari kerak.

Agar talaba o‘z bilimidan jamiyatda mas’uliyatli ravishda foydalanishga qodir faol subyekt sifatida o‘zini ko‘rmasa, bilim amaliy ahamiyatini yo‘qotishi mumkin. Aksincha, bilimga e’tibor berilmagan agentlik faqat faollik, ishtirok yoki ishga joylashish ko‘nikmalariga aylanib qolishi mumkin.

Shuning uchun epistemik agentlik talabaning rolini bilimni passiv qabul qiluvchidan bilimdan faol foydalanuvchi, bilim yaratuvchi va bilimni o‘zgartiruvchi subyektga aylantirishni nazarda tutadi.

Mutaxassislar epistemik agentlikni rivojlantirish uchun baholashni uch asosiy yo‘nalishda ko‘rib chiqadilar:

1.Baholash mezonlari — bilim tuzilmasini talaba uchun tushunarli qilish.

2.Baholash amaliyotlari — mazmunli va transformativ topshiriqlardan foydalanish. 3.Fikr-mulohaza (feedback) — talabaning bilim bilan faol munosabatini rivojlantirish.

Baholash mezonlari talabalarga muayyan fan doirasida qanday bilim qonuniy va muhim hisoblanishini anglash imkonini berishi kerak. Rubrikalar esa nafaqat baholashni shaffoflashtiruvchi vosita, balki fan bilimlarining tuzilishini ko‘rsatuvchi epistemik vosita sifatida qaraladi. Shuningdek,

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019-yildagi PF-5847-son: “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”

© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

mutaxassislar talabalarni baholash mezonlarini o‘qituvchi bilan birgalikda ishlab chiqishga jalb qilishni ham epistemik agentlikni rivojlantirish imkoniyati sifatida ko‘rsatadilar.

Epistemik agentlikni rivojlantirish uchun topshiriqlar faqat talabaning bilimini tekshirish bilan cheklanmasligi, balki jamiyat uchun foydali natija yaratishga yo‘naltirilishi kerak. Bunday topshiriqlar talabaga o‘z bilimini real hayotda qo‘llash va epistemik agent sifatida harakat qilish tajribasini beradi.

Masalan, talabalarga mavjud bilimlarni o‘zgartirish yoki unga kichik bo‘lsa-da real hissa qo‘shish topshirig‘i berilishi mumkin. Mutaxassislar Wikipedia uchun maqola yozishni, jamiyat uchun ma’lumotlar to‘plamini yaratishni yoki noto‘g‘ri axborotga qarshi ijtimoiy media kampaniyasini ishlab chiqishni shunday topshiriqlarga misol sifatida keltiradilar.

Epistemik agentlik shunchaki ishtirokchilarning individual xususiyatlaridan kelib chiqmaydi. U ijtimoiy-madaniy faoliyatlarda ishtirok etish orqali yuzaga keladi va uning namoyon bo‘lishi ushbu jamoaviy faoliyatlarning tabiatiga bog‘liq (Holland, Lachicotte, Skinner & Cain 1998).

Bunday agentlik talabalarning faqat o‘zlarining shaxsiy ta’lim maqsadlarini amalga oshirish bilan cheklanib qolmasdan, o‘zlarining hamkorlikdagi tadqiqotlari va umumiy bilimlarini rivojlantirish uchun mas’uliyatni o‘z zimmalariga olishlarini nazarda tutadi. (Scardamalia 2002).

Bilim yaratish modelining asosida turgan savollardan biri o‘quvchilar qay darajada bilim yarata olishi va bu tushuncha ta’limning muayyan xususiyatlarini ta’kidlash uchun faqat metaforik usul bo‘lib qolmasligidir.

Bu, albatta, “yaratish” deganda nimani va “bilim” deganda nimani tushunishimizga bog‘liq. Inson faoliyati o‘zgaruvchan xususiyatga ega bo‘lib ko‘rinadi; insonlar o‘zlari istagan maqsadlarga erishish yo‘llarini topish va zarur vositalarni ishlab chiqishda juda innovatsion qobiliyatga ega. (Engeström 1987).

Inson mehnati tobora moddiy narsalarni ishlab chiqarishdan ko‘ra, bilimni ongli ravishda rivojlantirishga ko‘proq yo‘naltirilmoqda. Bu muammo ta’lim va mehnat faoliyatining har ikkala sohasiga ham taalluqlidir. Bilimga asoslangan faoliyatda samarali ishtirok etish uchun ta’lim oluvchilar individual sa’y-harakatlardan tashqariga chiqishni va bilimni rivojlantirish maqsadida hamkorlik qilishni o‘rganishlari kerak.

Epistemik agentlik kognitiv, metakognitiv va ijtimoiy o‘lchovlarni qamrab oluvchi ko‘p qirrali jarayonni o‘z ichiga oladi. Kognitiv jihatlar o‘quvchilarning bilimlarni egallashini nazarda tutadi va bu ularning axborotni tahlil qilish, sintez qilish va baholash qobiliyatida namoyon bo‘ladi (Damşa va boshq., 2010; Yang, 2019; Yang va boshq., 2020).

Metakognitiv jihatlar o‘quvchilarning o‘z-o‘zini anglashi va o‘z ta’lim jarayonlarini tartibga solishini, jumladan, o‘zlari hamda guruhlarining o‘quv faoliyatini rejalashtirish, monitoring qilish va baholashni qamrab oladi (Chen & Zhang, 2016; Damşa, 2014; Damşa va boshq., 2010).

Muhimi, epistemik agentlik, ayniqsa hamkorlikdagi ta’lim muhitlarida, ijtimoiy o‘zaro munosabatlarni samarali boshqarishni ham o‘z ichiga oladi. Bunga munosabatlar bilan bog‘liq nizolarni kamaytirgan holda, samarali kognitiv ziddiyatga kirishish qobiliyati kiradi (Darnon va boshq., 2002). Biroq, ushbu tadqiqot epistemik agentlikning ijtimoiy o‘zaro munosabatlar o‘lchovini e’tibordan chetda qoldiradi.

Xulosa qilib aytganda ta’lim jaraayonida epistemik agentlikning rivojlanishi talabaning o‘quv faoliyatidagi faolligini oshirib, uni bilim oluvchi subyektdan bilim yaratuvchi va o‘z ta’lim jarayonini boshqaruvchi subyektga aylantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, hamkorlikda o‘qitish, muammoli ta’lim, tadqiqotga asoslangan ta’lim, loyiha faoliyati va raqamli ta’lim muhitlari epistemik agentlikni shakllantirish uchun muhim imkoniyatlar yaratadi.

Shuningdek, zamonaviy sun’iy intellekt muhitida epistemik agentlikning ahamiyati yanada ortadi. Chunki talaba AI tomonidan taqdim etilgan ma’lumotni shunchaki qabul qilmasdan, uning

© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

ishonchliligini tekshirishi, manbalar bilan taqqoslashi, tanqidiy baholashi va yakuniy xulosani mustaqil shakllantirishi zarur. Shu sababli epistemik agentlik oliy ta'lim talabalarida mustaqil, tanqidiy, mas'uliyatli va tadqiqotchilikka yo'naltirilgan fikrlashni rivojlantirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi. Umuman olganda, epistemik agentlikni rivojlantirish zamonaviy oliy ta'limning talaba markazli, kompetensiyaviy va tadqiqotga yo'naltirilgan modeliga mos keladi hamda talabaning nafaqat bilimlarni o'zlashtirishi, balki bilimning yaratilishi va qo'llanilishida faol ishtirok etishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adaabiyotlar ro'yxati:

1. Damşa, C. I., Kirschner, P. A., Andriessen, J. E. B., Erkens, G., & Sins, P. H. M. "Shared Epistemic Agency: An Empirical Study of an Emergent Construct." The Journal of the Learning Sciences, 19(2), 143–186.
2. Damşa, C. I. "Shared Epistemic Agency and Agency of Individuals, Collaborative Groups, and Research Communities." International Conference of the Learning Sciences (ICLS), 2014.
3. Heikkilä, M., Hermansen, H., Iiskala, T., Mikkilä-Erdmann, M., & Warinowski, A. "Epistemic agency in student teachers' engagement with research skills." Teaching in Higher Education, 28(3), 455–472.
4. Nieminen, J. H., & Ketonen, L. Epistemic agency: a link between assessment, knowledge and society." Higher Education, 88, 777–794 (2024).
5. Баходирова, Гулноз Камаловна, and Маржона Асилбековна Омарова. "Некоторые особенности технологии модерации в формировании учебно-познавательной деятельности будущих специалистов." Вопросы науки и образования 3 (15) (2018): 169-172.
6. Bahodirova, Gulnoz Kamalovna. "The method suggestopedia: Key Features and effects on language learning." INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS OF PHILISOPHY, PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY. 2018.
7. Гулноз Камоловна Баходирова. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЎҚИТУВЧИ ФАОЛИЯТИНИ БАҲОЛАШ МЕЗОНЛАРИ ХУСУСИДА. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. 2022/11/14. 120-124
8. Kamalovna, Bahodirova Gulnoz. "TYPES OF COGNITIVE ACTIVITY OF UNIVERSITY STUDENTS." European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 7.3 (2019).